

A KOLOZSVÁRI NYOMDA II. RÁKÓCZI FERENC SZOLGÁLATÁBAN.

Hosszabb-rövidebb ideig hat nyomdánk szolgálta munkájával II. RÁKÓCZI FERENC szabadságharcát; Magyarországon: Debrecen; Lőcse, Nagyszombat, Bártfa és Zsolna, Erdélyben: Kolozsvár nyomdája. A kolozsvári tipográfiáról szólva MÁRKI SÁNDOR, a nagy fejedelem életrajzírója, ezeket mondja: „A fölkelés kitörése előtt egy esztendővel (1702. március 20) hiúnyt el MISZTÓFALUSI KIS MIKLÓS, minden idők legnagyobb magyar könyvnyomtatója, de kolozsvári sajtója ernyedetlenül szolgálta tovább a nemzeti ügyet.”¹ Ha valaki, e sorok olvasása után, nagy várakozással veszi kezébe a kolozsvári nyomdászat FERENCZI ZOLTÁN szerzette történetét,² csalódva állapítja meg: történeti részében szó sem esik a kuruckorról, a nyomda termékeiről készült összeállításban pedig csak egyetlen olyan könyvcímet talál, mely a RÁKÓCZI-korra utal, LISCHOVINI ANDRÁS-nak a fejedelem bejövételére készült latin üdvözlő versét, a *Laetitia Transilvaniae*-t. Mi tehát a történeti igazság MÁRKI tetszetős állítása mögött? Egy adatok alátámasztása nélkül leírt henye mondat-e csupán, amit bátran törölhetünk a kuruc-nyomdászat történetéből, vagy mégis összeszedhetők olyan adatok, amelyek arról tesznek bizonyosságot, hogy — ha nem is ernyedetlenül — de alkalomlag dolgozott a kurucok számára? — erre a kérdésre szeretnék feleletet adni most, mikor beszámolunk a RÁKÓCZI-kor nyomdászat-történetének egy alig ismert fejezetéről.

Mikor a kuruckor nyomdászatáról és nyomdatermékeiről képet akarunk alkotni, figyelmünk elsősorban a felkelés hivatalos és félhivatalos jellegű nyomtatványaira irányul. A régi magyar anyag e megbecsült, olykor unikumok gyanánt kezelt darabjai még nincsenek összegyűjtve, s nagy kárát vallja a történetírás is, hogy e változatos tartalmú forrásanyag (protekciónális levelek, manifestumok, pátensek, országgyűlési artikulások, béketárgyalások aktái, katonai regulamentumok, ediktumok, katonák számára készült imádságok) levéltárak mélyén és könyvtári kolligátumok-

¹ II. Rákóczi Ferenc. II. kötet. 1707—1708. Budapest, 1909. 321. (Magyar Történeti Életrajzok.)

² A kolozsvári nyomdászat története. Kolozsvár, 1896. 74—75.

ban szunnyad, és bár HUBAY ILONA most megjelent munkája³ jelentős részüket felsorolja, még messze vagyunk a bibliográfiai teljességtől. Arra még kísérlet sem történt, hogy tisztázzuk létrejöttük és kibocsátásuk történeti körülményeit, s megállapítsuk, hol és hány példányban láttak napvilágot? Közvéleményformáló hatásuknak leírása is érdemes feladat; a kor lelkét idézzük vissza, mikor megállapítjuk, miként fogadták azok, akikhez intézve voltak: a vármegyék közönsége és a katonaság, a hazai és a külföldi közvélemény. Nyomdak szerint való osztályozásuk nem könnyű munka, ritka esetben találunk rajtuk nyomdajelzést, a megjelenés helyét és idejét magukról a nyomtatványokról eldönteni nem is igen lehet, s tipográfiájuk is csak bizonytalan hozzávetésre nyújt lehetőséget nyomtatóműhelyükről. Ezért nagy fontosságúak a rájuk vonatkozó levéltári adatok; a felvetődő kérdéseket nem is tudjuk más módon tisztázni, csak levéltári adatok gondos gyűjtögetése során. E munka folyamán — amint ez dolgozatunkból is ki fog tűnni, — a kor irodalomtörténeti értékű termékeire és kiadványaira nézve is lehetünk döntő fontosságú dokumentumokat.

Időben könnyen elhatárolhatjuk a kutatást. A felkelés nyolc esztendeje alatt Kolozsvár két ízben volt tartósan kuruc kézen: először 1704. október 28-tól 1705. november 14-ig, másodízben 1707. február 24-től 1707. október 26-ig. Kuruc nyomtatványok csak e két rövid időközben készülhettek Kolozsváron. Maga RÁKÓCZI csak egy alkalommal fordult meg Erdélyben, 1707 tavaszán, mikor a marosvásárhelyi országgyűlésen beiktatták fejedelmi méltóságába; helyette plenipotentarius generálisai intézkedtek: 1704—1705-ben GRÓF FORGÁCH SIMON, 1706—1707-ben GRÓF PEKRY LŐRINC.⁴ Mivel a kolozsvári nyomda kuruc vonatkozású termése csak közvetve kapcsolódik a fejedelem személyéhez, akkor járunk el helyesen, ha generálisainak személye köré csoportosítjuk az anyagot. A szabadságharc idejében csak egy nyomda működik a városban, a MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS hagyatékából származó református tipográfia. MISZTÓTFALUSI famulusa, TELEGDI PAP SÁMUEL bírli az egyháztól. A kurucok, ha nyomtatni akartak valamit, egész Erdélyben csak őhöz fordulhattak.

1. a) A RÁKÓCZI-kor gazdag és változatos irodalmi életének talán az volt a legnagyobb eseménye, hogy GRÓF FORGÁCH SIMON, II. RÁKÓCZI FERENC erdélyi vezénylő generálisa, 1705-ben nyomtatásban közzétette

³ *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi-Könyvtárban. 1480—1718.* Budapest, 1948. (Az Országos Széchényi-Könyvtár Kiadványai. XXVIII.)

⁴ Kolozsvár II. Rákóczi Ferenc-korabeli történetét L. JAKAB ELEK, *Kolozsvár története.* 3. köt. Budapest, 1888. — Az egykorú naplók közül VIZAKNAI BRICCIUS GYÖRGY naplóját (Történeti emlékek a magyar nép községi és magánéletéből. 2. köt. Pest, 1860.) és CSEREI MIHÁLY *Históriáját.* (Újabb Nemzeti Könyvtár. I. Pest, 1852.)

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS *Török áfium* címen emlegetett nagyszerű prózai munkáját, *Ne bántsd a magyart!*⁶ A mű sója és kovása lett a kuruc szabadságharcnak.

Az a férfiú, kinek a mű első kiadását köszönhetjük, igen érdekes alakja a kornak, nem annyira közéleti vagy katonai tevékenységénél fogva, mint inkább a kuruc-gondolathoz való viszonyát tekintve. Nagy meglepetés volt idehaza is, Bécsben is, mikor a császári tábornok létere, a kurucokkal való sűrű csatározás után, váratlanul átment RÁKÓCZI táborába. Titkot sejtettek pálfordulása mögött. A titokra teljesen csak a felkelés bukása után derült világosság, a bújdosásban vallotta meg a fejedelemnek, hogy JÓZSEF, az ifjabb király küldötte át a felkelő magyarok megnyerésére. „Ha idején felfedi titkát — írja RÁKÓCZI erről a beszélgetésről — mind bennem, mind a nemzetben meg lett volna a hajlandóság a terv megvalósítására.“ Miért hallgatott fontos küldetéséről? Kortársai bőbeszédű embernek ismerték, ha ivott, nem tudott titkot tartani. Nem sokáig szolgálta a kurucokat, egy súlyos következménnyel járó mulasztása miatt RÁKÓCZI elfogatta, s csak a felkelés vége felé bocsátotta szabadon. Sorsa megint csodálkozást keltett: nem élhetett a szatmári béke nyújtotta közbocsánattal, követte RÁKÓCZIT a számkivetésbe. A kegyelemből való kirekesztése, utána két évtizedes bújdosása, majdnem olyan titkoszatos, mint rejtélyes hallgatása.⁶

Ez a különös ember akkor is jó magyar volt, mikor tábornokaként a császárt szolgálta. Nehézkés, alig olvasható betűivel lemásolta ZRÍNYI *Török áfiumát*, bekötötte szép aranynyomású bőrkötésbe és táborozásai során mindig magával hordta.⁷ Tarsolyában ezzel a könyvvel, elméjében azzal a gondolattal, hogy már „van kinek dedícálni ezen vitézségre való jó tanácsú munkát“, állott át RÁKÓCZI oldalára. Leírta a *Vitéz hadnagy* című ZRÍNYI-traktátust is, s eszménye az a reguláris magyar hadsereg lett, melyről a török harcok szünetében csáktornyai meditációi során ZRÍNYI

⁶ RMK. I. 1710.

⁶ Életrajza megtalálható BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách-család története* című művében. (Esztergom, 1910.) — Írói méltatása: THALY KÁLMÁN, *Ghymesi gróf Forgách Simon mint író*. (Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 1885. 211—268.)

⁷ E kéziratról THALY a következőket írja: „Zrínyi munkájának Forgách Simon tulajdon kezével írott és sajtóját képzett régibb példánya napjainkig épségben fennmaradt, eredeti, aranyozott bőrkötésben, a gróf unokájánál: az 1849-iki vértanú b. Jeszenák János özvegye, született gr. Forgách Aloyzánál Pozsonyban, ki e becses ereklyét méltó kegyelettel őrizi. Nem volna érdek nélküli ezt, mint Zrínyi tárgyal munkájának legrégebb példányát, a nyomtatott kiadással gondosan összehasonlítani, s a netalán felmerülő hézagokat vagy eltéréseket belőle kipótolni“. — ZRÍNYI prózai munkáinak kiadói: RÓNAI HORVÁTH JENŐ (*Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái*. Budapest, 1891.) és MÁRKÓ ÁRPÁD (*Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái*. Budapest, 1939.) nem keresték az *Áfium* e fontos kéziratát.

álmodott. A kurucok között a regularitást akarta megvalósítani, néphadseregéből modern sorkatonaságot. Az irodalmi mű embert és sorsot formáló hatásának, a könyv és olvasója bensőséges kapcsolatának alig van szebb példája irodalmunkban. A német szolgálatban álló császári tábornokot a magyar írás tartja meg magyar embernek, ennek sugallatára vállalja a kurucsors, majd az emigráció embertörő bizonytalanságát. Mikor kedves könyvét II. RÁKÓCZI FERENCNEK ajánlva a világ elé bocsátotta, ez a cselekedete személyes vallomástétel volt; szemérmes, de büszke vallomás magyarságáról és RÁKÓCZIHoz való hűségéről.

Lelkes és tiszta látású ZRÍNYI-tanítvány volt, mesterének zsenialitása nélkül, s híján józanságának is. Hangja ZRÍNYI pátoszát juttatja eszünkbe: „Nincsen haszna a Policiáskodásnak, hanem aut Libertas aut Mors. Az ki igaz magyar akar lenni, a' sok consequentiát vesse ki az fejbül, az Isten sok veszedelmekben megh tartotta szeginy Országunkat számunkra, most is él az Magyarok Istene, az ki Schytiából szarvas után ki hozott bennünket, Apostol nélkül keresztinyé tött, az Koronát Nemzetünknek parancsolta adni, nem szánta azt az Isten Német Uramnak, hogy eő Isten munkáját maga erejében fel fuvalkodó dühöttségével el roncsa, semmi kétségünk az Nagy Úr Istenben, igaz ügyünk vagyom.”⁸ Erkölce és cselekedeti meg sem közelítették ZRÍNYI méreteit, az *Afium* kiadásával mégis megörökítette vele való lelki rokonságát.

Vajjon hol nyomatta ki? Három feltevés merült fel eddig:

a) Nagyszombatban. Ez SÁNDOR ISTVÁN vélekedése a *Magyar Könyvesház*-ban.⁹ El sem lehet gondolni, mire alapította.

b) Medgyesen. THALY vetette fel: „Midőn 1705. júniusában, mint erdélyi főtábornok — Forgách — Médgyes várát és városát a németektől hosszas, kemény ostrom után bevette, az ott talált szász nyomdában nyomatta ki Zrínyi munkáját.”¹⁰ Szerette a romantikus ízű magyarázatokat, mennyire tetszetős ez is: véres ostrommal megvett, kuruc uralom alatt nyögő német városban egy kuruc tábornok ZRÍNYI munkájának kiadásával is növeli a ZRÍNYI-vért hordozó fejedelem dicsőségét!

c) Bártfán. Ez is THALY-tól származik. Medgyest alig hogy felvette, máris óvatosan, zárójelben odáírta szép, hangulatos feltevéséhez: „vagy Bártfán?” A bártfai feltevést megerősítette a Magyar Könyvszemle név-

⁸ Idézet KLOBUSICZKY FERENCNEK írt leveléből: Enyiczke, 1704. szeptember 5. (Országos Levéltár. Rákóczi-Aspremont lt. Elenchus szerinti iratok. Fasc. A. 24.)

⁹ *Magyar Könyvesház, avagy a' magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid említésök.* Győr, 1802. Az *Afiumot* így említi: „1705. Nagyszombat. Symbolum Illust. D. Comit. Nicolai Zrínyi: Nemo impune lacessit. 12. Ir. G. Zrínyi Miklós. kiadá Gr. Forgács Simon Kurutz Ezeredes, 's Rákóczi Ferentznek ajánlotta. (A' hadi Fenyítéknek helyer hozásáról 's az Orzágnak az Ellenségétől való felszabadításáról.)”

¹⁰ *Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból.* Budapest, 1885. 218-218.

telen bibliográfusa is, aki adalékokat gyűjtve SZABÓ KÁROLY *Régi Magyar Könyvtár*-ához, úgy írta le újból az *Afium* 1705-ös kiadását, mintha bártfai impressummal ellátott példányára akadt volna a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában.¹¹ Kétségtelen, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Műl. 316. i. jelzésű példánya tévesztette meg, melyre egy régkéz, nyomtatott betűket utánozva, Bártfát írta a megjelenés helyéül. SZÉCHY KÁROLY ZRÍNYI életrajzában¹² hasonmásban látható az *Afium* e példányának címlapja.

E három feltevés közül az utolsó vált általánossá. MARKÓ ÁRPÁD a ZRÍNYI-kiadásokról szóló beszámolójában minden kétely nélkül írja: „végre megszülethetett, mint, „editio princeps“, 1705-ben Bártfán az *Afium* első nyomtatott kiadása.“¹³ Pedig ez semmivel sem indokoltabb, mint akár Debrecen vagy Lőcsét venni fel a megjelenés helye gyanánt, s ezért szükséges újból felvetnünk hát a kérdést: hol is látott hát napvilágot?

FORGÁCH SIMON fennmaradt leveleiben kerestünk rá választ. Mivel FORGÁCH az *Afiumot* RÁKÓCZINAK ajánlotta, s szép, lendületes ajánlással is ellátta, hogy a fejedelem „híre-neve annyival inkább terjedhessen e széles világon“,¹⁴ bizonyára tájékoztatta szándékáról s beszámolt neki a könyv elkészültéről is. Valóban 1705. március 24-én Segesvárott kelt levélben¹⁵ ezeket a sorokat találjuk:

Ime az melly opusról emlékeztem más levelemben, el készülvén ezen edgy, kívántam Nagyságodnak udvarlanom azzal is. Hogy olly illetlen fedélben involváltatot, arrul Nagyságodat alázatosan követem; tudom Ngyságod nem kívül, de belől fogja méltóztatni vizsgálni.

FORGÁCH e soraiban kétségtelenül Kolozsvárott megjelent könyvről van szó. A generális 1705. január 22-én vonult be a városba „nagy pompáson és szer felett való kevélyen, úgy annyira, hogy az felséges fejedelem is nagyobb pompát nem tehetett volna“, s egy február 27-én kelt levélben azt olvassuk, hogy „mindeddig Kolosvárt vendégeskedett Forgách uram“, e napon indult Segesvárra. Május 28-án fogott Medgyes ostromához, s a június 20-át követő napokban már fel is adták neki a várat.¹⁶

¹¹ Adalékok Szabó Károly „Régi magyar könyvtárához“ a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárából [Magyar Könyvszemle, 1879. 34.] V ö. SZABÓ KÁROLY, *Észrevételek a „Régi Magyar Könyvtár“-ához közölt adalékokra.* (U. o. 129.)

¹² Gróf Zrínyi Miklós. 1620—1664. IV. (Budapest, 1900.) 129. (Magyar Történelmi Életrajzok.)

¹³ Gróf Zrínyi Miklós *préczi munkái.* Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta MARKÓ ÁRPÁD. Budapest, 1939. 44. (A Magyar Szemle Klasszikusai.)

¹⁴ A korábbi kiadások FORGÁCH ajánlását elhagyták. Elsőnek THALY közölte FORGÁCH tanulmányában.

¹⁵ Országos Levéltár. Missiles. Fasc. 24.

¹⁶ 1705 első felének erdélyi eseményeire jó forrás: *Második Teleki Mihály életéről való maga írásai ab anno 1703. usque ad annum 1720.* (THALY igazításaival és jegyzeteivel ellátott modern másolata megvan a Magyar Tudományos Akadémia történet-

Hogy a szóbanforgó opus nem lehet más, mint ZRÍNYI *Afiuma*, erről nézve tipográfiai bizonyítékokat szolgáltat a könyv kiállítása, nem nehéz felismerni MISZTÓTFALUSI KISS MIKLÓS betűit.¹⁷ Sietve készült, nem volt idő arra, hogy kiadójá szép barokk ízlésű címlapot készíttessen hozzá ezért jelent meg „olgy illetlen fedélben“. Az *Afiumot* küldi tehát, nyomdából kikerült első példányát, FORGÁCH a fejedelemnek. Leveléből az is kitűnik, hogy nem meglepetésnek szánta, már egy előző levelében, — mely elveszett, vagy lappang valahol, — közölte szándékát RÁKÓCZIVAL.

Szakítanunk kell hát az eddig felmerült feltevésekkel, az *Afium* első kiadása a kolozsvári nyomda terméke. Miért is nyomatta volna FORGÁCH Nagyszombatban vagy Bártfán, mikor keze ügyében volt a kolozsvár nyomda, s még ha feltesszük is, hogy egy száz nyomdában ilyen tetszető kiállítású magyar könyv készülhetett volna, akkor sem valószínű, hogy német nyomdához fordult, — ilyen ellenvetések már FORGÁCH idézett leveleiben feltalálása előtt is támadtak bennünk, s most örömmel iktatjuk az Erdélyre oly nagy reménykedéssel tekintő ZRÍNYI munkáját a kolozsvári könyvek sorába.

b) A ZRÍNYI-könyvvel együtt FORGÁCH egy imádsággal is kedveskedett Rákóczinak: „A mellett ezen imádsággal is kívántam alázatosan udvarlanom.“

A Rákóczi-kornak gazdag imádságirodalma van, de a nyomtatásbar megjelent imádságok közül is elkallódott vagy lappang néhány. Több kiadásban ismeretes a *Rákóczi imádsága*, „mellyel az ő Urának Istenének orcáját minden napon engesztelni szokta“, s „nyomtatás által közönségesse tétetett a végre, hogy a Birodalma alatt lévő Vitézlő Magyar Nép is az ő Kegyelmes jó Urát s Fejedelmét a buzgó imádkozásban követni megtanulja.“¹⁸ Ez volt a kuruc vitézek hivatalos imája, s bár RÁKÓCZI hadserege többségében protestáns volt, katolikus, református katonái egyaránt imádkozhatták, mert szerzője, a buzgó katolikus fejedelem, gondosan vigyázott arra, hogy senki meg ne botránkozzék benne. E híres fele-

tudományi bizottsága másolatgyűjteményében.) — FORGÁCH kolozsvári vendégeskedéséről I. EÖTVÖS MIKLÓS levelét BR. KÁROLYI SÁNDORNÉNAK, Károly, 1705. február 27. (*A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára*. V. 168.) — Medgyes június 26-án már kétségtelenül FORGÁCH kezén volt, mert JÁNČKY ZSIGMOND 1705. június 26-án Jászberényből RADWÁNSZKY JÁNOSNAK írt levelében ez áll: „Forgács Uram Medgyest meg vette, fegyverén kívül dobját, zászlóját ott hatta a Német, s már közülök száz is ide álot“. (THALY KÁLMÁN kuruckori okmánygyűjteménye IV. 373. Az Országos Széchényi-Könyvtár kéziratrárában: Fol. Hung. 1389.)

¹⁷ MISZTÓTFALUSI betűire nézve I. SZENTKUTY PÁL, *M. Tótfalusi Kis Miklós amsterdami betűmintaalapja*. Budapest, 1943. (Különlenyomat a „Magyar Könyvszemle“ 1942. évi IV. füzetéből.)

¹⁸ 1703-as debreceni kiadását (RMK. I. 1667.) újból kiadta THALY a *Rákóczi-Tár*-I. kötetében (Pest, 1866.) XXIII—XXIV. — ARANY JÁNOS is közölte a *Nép Barátja* 1849. április 20-án megjelent 14. számában.

kezetközi imádság méltán kelthette fel a magyar ügyben közvetítő protesztánsok figyelmét: latin fordítását WHITWORT bécsi angol megbízott eljuttatta Angliába is.¹⁹

A Rákóczi imádsága mellett a forrásokban szó van egy Rákócziért való imádságról is, mely szintén a katonaság számára készült fohászkodás lehetett: DÁDÁN JÁNOS zsolnai tipográfus mindjárt a felkelés kezdetén, 1703-ban, kinyomatott latin és tót nyelven egy RÁKÓCZI boldogulásáért mondandó imádságot, nyilván evangélikus vallású kurucok használatára;²⁰ valószínűleg volt katolikus változata is, mert BERCSÉNYI 1704 nyarán azt kívánta a nagyszombati jezsuitáktól, hogy a RÁKÓCZIÉRT elrendelt imádságot nyomassák ki.²¹ Egyik sem maradt fenn napjainkra, még kéziratban sem. Még sincs okunk kételkedni ezeknek az adatoknak a hitelességében, hiszen utolsó példányig elveszett RÁDAY PÁL *Lelki Hódolás*-ának 1710-es kassai kiadása,²² s csak egy példányban maradt meg a reformátusok 1705-ben — bizonyára nagy példányszámban — kibocsátott *Böjti Imádság*-a,²³ hogy azután szinte szemünk láttára kallódjék el.

A FORGÁCH- említette imádság szintén ismeretlen a magyar bibliográfiában, pedig — a szövegből következtetve — ez is nyomtatott ima volt, s ez is RÁKÓCZIÉRT való könyörgés. Alighanem FORGÁCH szerzeménye. A generális jeles imádságszerző volt, s áhítatoskönyve a *Gyűzhetetlen és Minden Testi és Lelki Ellenséget meggyűző Fegyver* kegyességi irodalmunk értékes terméke.²⁴ Kolozsvári imádsága, bár református nyomdában készült, minden bizonnyal a katolikus kegyesség jegyeit hordozta. FORGÁCH sokkal bízgóbb katolikus volt, semhogy ezzel az imádsággal kedvezni akart volna „Kálvin János Uramnak“.²⁵

c) FORGÁCH erdélyi tartózkodásának emléke az a protekcionálislevél is, melyet kolozsvári nyomdában készült úrlapon 1705. július 15-én állított ki Nagybánya város oltalmára.

¹⁹ 1704. február 6-án kelt jelentésében HEDGES miniszternek: „For the curiosity of the piece I here inclose a form of prayer which Rakotzi has order'd to be used indifferently by his adherents of all Religions“. (SIMONYI ERNŐ, *Angol diplomatiai iratok II. Rákóczi Ferencz korára*. I. (Pest, 1871.) 125—126. Archivum Rákócziánium. II. osztály.)

²⁰ KRMAN DÁNIEL említi DÁDÁN felett mondott gyácsbeszédében: RMK. II. 2224.

²¹ *Liber consultationum. 1704—1773. 2—3.* (Kézirat az Országos Széchényi-Könyvtár Tedoreszku-gyűjteményében.)

²² GORZÓ GELLÉRT, *Rádai Ráday Pál*. Budapest, 1915. 20—23.

²³ *Hit által meg-tisztított szívnek Hitbeli Tsokja, Avagy Böjti Imádság*. BALLAGI ALADÁR könyvtárában volt meg. (Magyar Könyvszemle, 1879. 292.)

²⁴ THALY méltatja idézett tanulmánya IV. fejezetében.

²⁵ „Bizony... nem örömost kedveskednim Kalvin János Uramnak“ — írja 1704. augusztus 31-én Göncről Rákóczinak a kassai templom ügyében. (Országos Levéltár, Rákóczi-Aspremont lt. Elenchus szerinti iratok. Fasc. A. 124.)

A protekcionálislevél a katonaság garázdálkodásának kitett falvak, városok, uradalmak, és egyházközségek védelmét szolgálta. Különösen a felkelés első esztendeiben, mikor még nem csillapult le a forradalom láza, s garázda csapatok veszélyeztették a személyi- és vagyónbiztonságot, állítottak ki sok oltalomlevelet a fejedelem és BERCSÉNYI kancelláriáján. „Mikor a' Méltóságos Fejedelem ő Nagysága Tokaj alatt volt, hogy a' Nagyságod jószága kezem között meg maradhasson, a' jószágra Protectionális levelet hozattam“ — írja földesasszonyának, özv. GR. BARKÓCZY GYÖRGYNE KOHÁRY JUDITnak szutori ispánja.²⁶ RÁKÓCZY és BERCSÉNYI kancelláriája nyomtatott űrlapokat használt erre a célra. RÁKÓCZI már 1703. augusztus 1-én a debreceni nyomdában készült űrlapon biztosította védelméről a PINKÓCZYakat.²⁷ A fejedelem és főtábornoka nyomtatott oltalomleveleit nyilvántartja a biliográfia, s korántsem olyan nagy ritkaságok, vagy éppen unikumok, mint azt némelyek feltételezik, levéltári kutatás során gyakran előkerülnek.²⁸ FORGÁCH generális oltalomleveleiről azonban sehol sem találunk említést, s egyetlen ismeretes példányra Nagybánya város levéltárában akadtam rá.²⁹ Hasonmását itt láthatja a szíves olvasó.

Kétségtelen, hogy a kolozsvári nyomdában készült MISZTÓTFALUSI elegáns betűivel ékes nyomtatvány.

1705 őszén Erdély, vele együtt Kolozsvár is, kihullott RÁKÓCZI kezéből, éppen akkor, midőn már útban volt, hogy beiktassák ősei örökségébe, Erdély fejedelmi székébe, miután már 1704. július 8. óta a gyulafehérvári országgyűlés határozatából választott fejedelme volt az országnak. November 11-én Zsibónál csatát veszített a RABUTIN erdélyi tábornagy felmentésére induló HERBEVILLE seregétől, azon a napon éppen, melyen kezdődnie kellett volna az országgyűlésnek. Kolozsvárott diadalkapúval várták, rajta RÁKÓCZI és más fejedelmi személyek képei között FORGÁCH SIMON lovasképével, de a várvavárt fejedelem helyett a németek jöt-

²⁶ 1704-ben. A gróf KÁROLYI-nemzetség levéltárában: Kuruckori iratok. Irregestrata.

²⁷ Megvolt az Országos Levéltárban, a múzeumi letétben, a Személyek szerinti iratok között. Budapest ostroma idején elégett.

²⁸ RÁKÓCZI és BERCSÉNYI protekcionális leveleinek leírásában figyelemmel kell lennünk arra, hogy mindegyiküknek két, egymástól eltérő szövegű (13 és 17 soros) űrlapja volt, ha a tipográfiai változatokat nem tekintjük is. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN a terjedelmesebbeket írta le (*Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Toderszku—Horváth-Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Magyar Könyvszemle XXXVII/1930. 144.*) A RÁKÓCZIéval azonos példány fényképe látható SIMA Szentés város történetében. (Szentés, 1914. 179.) Azonos szövegű, de más sorbeosztású példány leírását közölte GULYÁS PÁL a Magyar Könyvszemle, XX/1912. évfolyamában (328. I. 15. sz.). Ugyanott közölte RÁKÓCZI (16. sz.) és BERCSÉNYI (14. sz.) rövidebb szövegű oltalomlevelének leírását is. A BERCSÉNYI-féle bővebb szövegűnek eltérő tipográfiai változatát hozza VÁRGA ZSIGMOND, *A debreceni református főiskola nagykönyvtára* című műve (Debrecen, 1934.) II. kötetének 36. lapján.

²⁹ Levéltári jelzete: Fasc. I. 15. ddo.

tek és ötnegyed éven át kezükben tartották, s „rettenes hallatlan, kínzó executióval nyomorgatták“ a várost.

Fordulat 1706 nyarán következett: RABUTIN július közepén egész hadseregével, a maga s HERBEVILLE csapataival, kiment Erdélyből a magyarországi hadjáratra, s mivel csak a várakban hagyott őrséget, a kurucok újra előzönlöttek az országot. Kolozsvárhoz azonban csak 1707 februárjában értek hozzá; mikor DE TIGE császári tábornok kivonta falai közül a német helyőrséget, a kurucok beszálltak a városba. Nyomdája megint dolgozhatott a felkelők számára.²⁰

A Zsibónál megvert FORGÁCH nem került vissza Erdélybe, helyét GR. PEKRY LÖRINC foglalta el. Vele új szakasza kezdődik a kurucok erdélyi uralmának, s a kolozsvári nyomda történetének is.

2/a. PEKRY volt Erdély II. RÁKÓCZI FERENC korabeli történetének legnagyobb hatású személyisége. Ügyes politikus: ő vitte keresztül RÁKÓCZI fejedelemmé választását és ő készítette elő a fejedelemségbe való beiktatását; de ügyetlen katona: ő veszítette el 1707 őszén Erdélyt. Neve belekerült az utókor irodalmi tudatába is: férje volt a költő és műfordító PETRŐCZY KATA SZIDÓNIAÉNAK.²¹

Kortársai sötét színekkel jellemezték. A labanc CSEREI „hite hagyott, praedán hízott, gonosz ember“-nek írja, aki „szokás szerint hazug hírek töltötte el az egész országot.“²² RÁKÓCZI rajza még sötétebb: „cselszövő ember volt, akiben semki sem bízott, de minthogy kétszínű volt és hatalmas szónok, sok zavart okozott; személye engem nagyon zavart, zavaros, kétszínű és meggondolatlan szelleme miatt. A közvélemény állhatatlannak és zavargónak tartotta.“²³

Erről a rossz emlékezetű emberről ad jutánsa DÁNIEL ISTVÁN, aki halála után leányát, Polixénát, feleségül vette, azt jegyezte fel, hogy „az Isten utainak vizsgálásában igen büzgő vala.“ Haláláig gyötörte „ifjúságának bűne“: „ez világi szemfényvesztő gyönyörűségei“ által elvakítva és „ezen század Istenének ámitásai által félrevezetődvén“ megtagadta református hitét és katolikussá lett.²⁴ Konverziójának hatása alatt fordította magyarra

²⁰ Az eladott eseményekre nézve hasznos tájékoztatást ad KÖVÁRI LÁSZLÓ, *Erdély történelme*, V. (Pest, 1863.) 71—77.

²¹ Életrajza: RÁCZ IMRE, *Pekrovinai gróf Pekri Lőrinc, II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadvezére*. Debrecen, 1929. (A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Történelmi Szemináriumának Közleményei. 4.) — V. ö. THALY KÁLMÁN, *Az első magyar költőnő báró Petrőczy Kata-Szidónia gróf Pekry Lőrinczné élete és versei*. 1658—1708. (Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 1885. 117—210.)

²² *Históriája* 365—367., 375. lapjain.

²³ Idézetek II. Rákóczi Ferenc *Emlékiratai* VAS ISTVÁN-féle fordításának (Budapest, 1948.) 72., 85., 157. és 175. lapjairól.

²⁴ *Életének leírásá*-ban. (Erdély öröksége. VII. 189—190.) — „Az pápista vallásra való tántorodására“ nézve l. még 1700. augusztus 3-án kelt végrendeletét (Századeczky

az evangélikus PETRŐCZI KATA SZIDÓNIA 1690-ben MAYER FRIGYÉS JÁNOS apologetikus munkáját, *A pápista vallásra hajlott lutheranusok lelkek ismeretének kínja-t*.⁵⁶ Belső meggyőződése szerint egy pillanattig sem volt katolikus, csak „kalitzkában tartotta a lelkét”. Titka a fejedelmet installáló marosvásárhelyi országgyűlés alkalmával derült ki. Az ünnepi misén észrevették, hogy Debrecenben nyomtatott könyvből imádkozik. Mikor a fejedelem kérdőre vonta, „kibocsátotta lelkét a kalitzkából”, megvallotta, hogy ő „tisza és igazhitű református”.⁵⁸

Literátus ember volt. Élete utolsó idejében — 1709. március 6-án halt meg — ARNDT JÁNOS *Das Wahre Cristentum*-jának magyarra fordításával foglalkozott.⁵⁷ Munkájával el is készült, mert 1709. február 11-én ezt írta RÁKÓCZINAK: „Az melly könyvet fordítottam és Felséged parancsolta vala, hogy pro revisione Felségednek praesentállyak, most alázatosan ell küldtem.”⁵⁸ Bizonyára, ő is csak szemelvényeket fordított ARNDT-ből, mint felesége *A kereszt nehéz terhe alatt elbágyaszt szíveket élesztő jó illatú XII. lilium-ban*⁵⁹ és a *Jó illattal füstölgő igaz szív-ben*.⁶⁰ Az előbbi kuruckori termék, a kolozsvári nyomdában látott napvilágot 1705-ben. THALY úgy véli, hogy PETRŐCZY KATA SZIDÓNIA e munkája akkor készült, mikor férje kurucságáért Szebenben raboskodott, a fogság hangulatából született, s a kuruckorra jellemző irodalmi termék.⁶¹

A PEKRY-család irodalmi tevékenységére utal egy Ráday-könyvtárban található unikum: a szerző — vagy talán inkább a fordító — megnevezése nélkül 1707-ben megjelent *Ébresztő Kakas Szó*,⁶² melyről már

---

Lajos, Gróf Pekri Lőrinc levéltára. Századok, XLII/1908. 323—324.) és BETHLEN MIKLÓS feljegyzését (*Önéletírása*, II. 47. Magyar Történelmi emlékek. III.) — Továbbá SZÁDECZKY LAJOS publikációját: *Cserei történetbölcseleti műve*. (Történelmi Tár VII/1906. 487.)

⁵⁶ RMK. I. 1399.

⁵⁷ BR. WESSELÉNYI ISTVÁN *Naplója* 1707. szeptember 23-i és 1707. november 4-i feljegyzésében esik szó erről. (A Magyar Tudományos Akadémia történettudományi bizottsága másolatgyűjteményében.)

⁵⁸ Homonnai tartózkodása alatt „mivel a henyéséget nem szenvedhette, s a munkához hozzá volt szokva, különösen pedig az Isten utainak vizsgálsaiban igen buzgó vala, a lüneburgi híres püspök Arnd Jánosnak az igaz keresztyénségről írt értekezése olvasása és szemlélésére vette az eszét és igaz keresztyéni buzgalomból elhatározta, hogy azt honi nyelvre lefordítja. Mivel azonban ottan-ottan különböző katonai akadályok merültek fel, és ezek miatt az én tábornokom és grófnak nem mindég vala ideje a maga szándéka folytatására, akkor a fenn említett értekezés fordítását reám bízta” — írja VARGYASI DÁNIEL ISTVÁN.

⁵⁹ Országos Levéltár. Missiles. Fasc. 53.

⁶⁰ RMK. I. 1704.

⁶¹ RMK. I. 1747.

⁶² „Ezt — hihető — szebeni rabsága alatt (1704) írta s 1705. Beszterczén rendezte rajtó alá.” (Kéziratot jegyzete a *Tanulmányok* könyvtárámban lévő példányának 136. és 156. lapjain.)

⁶³ RMK. I. 1736.

SZABÓ KÁROLY megállapította, hogy „kétségkívül kolozsvári nyomtatvány“. Dedikált példány: a grófi pár középső leánya, **PEKRY KATA**⁴⁸ ajánlotta kedves sorokkal **RÁDAY PÁLNÉ KAJALI KLÁRÁNAK**:

„Mint hogy meg esmerked- / tem az en nagy jo akaro / kedves Aszszonyomat Kaja / ili Clára Aszszonynak ad- / tam ajándékban ezt az kis / barátságrol valo könyvet / Kivánom hogy ő kigyeme / én nékem igaz holtig valo / barátom légyen, hogy az / igaz szeretet és barátság / az koporsóban szálljon velem / és ő kemével tsak arra ké- / rem ő kemét nagy szeretettel / hogy légyen holtig hív és igaz / szeretettel én hozzám / Pekry Kata mp“

E dedikáció alatt nincsen dátum, nem tudjuk megmondani, hol és mikor ismerkedett össze a két fiatal nő. Midőn **RÁDAY RÁKÓCZIVAL** Erdélyben járt, „a Méltóságos Fejedelemnek Erdélyi fejedelemségre való felemelése“ alkalmával, felésége nem volt vele.⁴⁹ Nem ismerjük a könyv szerzőjét, vagy ha fordítás, a fordító nevét sem, keletkezésének indítékai felől is tájékozatlanok vagyunk, mégis jónak láttuk megemlíteni, mert a kuruc Kolozsvár könyve és alig lehet kétségünk afelől, hogy **PETRÓCZY KATA SZIDÓNIA**, vagy talán **PEKRY KATA** alkotása.

b) Marosvásárhelyen, az utolsó fejedelmet iktató országgyűlésen, egy szempillantásra feltündökölt a régi Erdély dicsősége. A rendek **PEKRY** javaslatára felséges címmel ruházták fel **RÁKÓCZIT** és a haza atyjának nyilvánították. Mikor azonban a beiktatás ünnepe után a tárgyalásokra került a sor, kihúnyt a tűz, s kitűnt, hogy **RÁKÓCZI** inkább csak fejedelmi vendége Erdélyországnak, mintsem uralkodó fejedelme. Már a fejedelmi proposíciók is kedvetlenséget keltettek: „kemény proposíciói ő felségének jobb s állandóbb időkre haladhattak volna“ — jegyezte meg az országgyűlés gazdája, **GR. TELEKI MIHÁLY**. Az április 8—12. között alkotott 26 törvénycikk-ről szólva bizonyára a közvéleménynek adott kifejezést, mikor így jellemezte őket: „articulusink is kemények extálnak. Vajha az Isten nem azért büntet-e minket most sokféle ítéletivel?“ A jobbágyok katonáskodását érintő XV. tc. tárgyalása során meztelenül kitetszett a rendek és a fejedelem kölcsönös bizalmatlansága: „Minden erőfeszítésemmel sem akadályozhattam meg azt a törvényt, mely tönkretette minden erdélyi csapatomat“ — **RÁKÓCZI** e keserű megjegyzése mögött erdélyi fejedelemségének kudarcáról táplált érzése bújkál.⁵⁰

⁴⁸ Később br. **KEMÉNY LÁSZLÓNÉ**.

⁴⁹ 1707. április 8-án és 12-én Marosvásárhelyről ír neki s megígéri, hogy májusban, mikor országgyűlés lesz Magyarországon, meg fogja látogatni. (*A Ráday-Könyvtár kézirat-katalógusa*. Budapest, 1938. I. a. 65, 66.)

⁵⁰ **RÁKÓCZI Emlékiratai és a TELEKI-napló** egymást kiegészítő adataiból alakul ki ez a kép.

A vásárhelyi diéta emlékét három nyomtatvány őrzi a magyar bibliográfiában:

1. A *Propositio*.⁴⁶ SZABÓ KÁROLY két példányát tartotta nyilván: a Magyar Nemzeti Múzeumét és az Erdélyi Múzeumét. Megvan a Todoreszku-gyűjteményben is. Címlapjának hasonmása megjelent MÁRKI RÁKÓCZI-életrajzában.⁴⁷

2. Az *Articuli*.⁴⁸ A fejedelem aláírásával és pecsétjével hitelesített példányára FERENCZI ZOLTÁN akadt az Erdélyi Múzeum GR. KEMÉNY JÓZSEF-féle gyűjteménye *Codex authenticus Articulorum Diaetalium Transylvaniae* című kötetében. Teljes szövegében kiadta THALY KÁLMÁN a Történelmi Tár-ban.⁴⁹ A Todoreszku-könyvtárban lévő példányának az az érdekessége, hogy — bár nem hitelesített — rajta van a fejedelem FR kézjegye. MÁRKINÁL látható első és utolsó lapja hasonmásban.⁵⁰

3. „*Pátens az erdélyi hadaknak.*“ Kolozsvárott kelt 1707. április 27-én. („Eleve jól tudván...“)⁵¹ THALY említette elsőnek 1879-ben.⁵² Nem ritka nyomtatvány, levéltári kutatásaink során gyakran találkozunk vele.⁵³ Hasonmását HUBAY ILONA adta ki.

Az alábbi adatokból látni fogjuk, hogy mind a három kolozsvári nyomdatermék. E nyomtatványokon kívül azonban a kolozsvári tipográfianak még más kapcsolata is van a vásárhelyi országgyűléssel. Az erdélyi református egyház sérelmi iratának XVI. pontjában privilégiumot kért nyomdája számára:

Valamint a felső országokban, úgy itt is typographiánk praedjudiciumára más országból vétkes exemplarok bé ne hozattassanak, mellyek által az itt nyomtatott exemplarok és typographia haszontalanná tétessenek és így typographus is is munkájának semmi sükerét ne láthassa, egyszersmind, hogy azon typographia praedjudiciumára más valaki typographiát ne erigálhasson, alázatossan kérjük.⁵⁴

⁴⁶ RMK. I. 1738. — HUBAY 1156. — Elsőnek Budai Ezsaiás említette: „Rákótzinak a' Maros Vásárhelyi Gyűléshez intézett beszéde megvan nyomtatásbann... Deák Titulus alatt... Maga a' Beszéd Magyarul van, igen czifra kifejezésekkel.“ (*Magyar ország históriája, mellybenn a' Felsőes Ausztriai Ház örökös uralkodása foglalódik.* Debrecen, 1812. 61.)

⁴⁷ Az I. kötet 77. lapja.

⁴⁸ HUBAY, 1157.

⁴⁹ *A maros-vásárhelyi trónbeiktató országgyűlés törvényczikkei.* 1707. 1897. évf. 577—606.

⁵⁰ Az I. kötet 600. és 601. lapjai közzé iktatott önálló melléklet.

⁵¹ HUBAY 1158.

⁵² *Ismeretlen nyomtatvány a Rákóczi-korból.* (Történelmi Tár 1879.)

⁵³ Lelőhelyei: Thaly Kuruckori Okmánygyűjteménye VI. 27. — Múzeumi Törzsanyag 1707. — Lymbus. Ser. I. fasc. 82—83.

⁵⁴ *Expositio brevis difficultatum ecclesiarum in Transylvania, in qua Serenissimi Principis Domini Domini nostri Clementissimi gratiosam resolutionem humilime implorant.* (Országos Levéltár. Lymbus. Ser. III, Saec. XVIII. Fasc. 6.)

A nyomda valóban rá volt szorulva a védelemre, adataink nyomorúságos állapotáról is vallani fognak. Nincs semmi nyoma annak, hogy a kérelmezett kiváltságlevelet megkapta volna, pedig a fejedelemnek közvetlen tapasztalata is lehetett helyzetéről, hiszen a *Pátens* sürgős kinyomatására kolozsvári tartózkodása alatt maga adott utasítást.

RAKÓCZI a marosvásárhelyi gyűlésről az ónodira igyekezve útközben néhány napot (április 23—27.) Kolozsvárott töltött,⁵⁵ s az országgyűlési akták kinyomatása felől is itt intézkedett. Az erdélyi jobbágykérdés azonban mindennél jobban nyugtalanította, ezért először a *Patens* kibocsátása felől rendelkezett, mert nem akarta úgy elhagyni Erdély földjét, hogy legalább kísérletet ne tegyen rendezésére.⁵⁶ Az erdélyi kuruc seregek is nagyjából „jobbágyi rendekből állanak, kik is szabadságnak megnyeréséért, biztattatván először, fogtanak fegyvert“. A katonáskodó jobbágyok igyekeztek kibújni az adók, a földesúri és katonai szolgáltatások terhe alól, a rendek viszont visszakövetelték a hadseregtől azokat a jobbágyait, akik engedélyük nélkül mentek hadba. „A' sok veszedelmes rendtelenségeket bus szível érttyük és tapasztaljuk, — mondja a fejedelem a *Pátens* bevezetésében — annyival inkább Atyai Gondviselésünkhöz illendő dolognak lenni láttyuk, hogy minek-előtte tellyes Hadi Regulamentuminkat és Edictuminkat⁵⁷ ki-nyomtatattván, mindeneknél nyilván-valóvá tegyük, avagy tsak addig-is az excedenseknek meg zabolázására Országunknak mostani köz Gyűlésében lött némelly Végezetit... Hivcinknek szemek eleiben mentül hamaröb terjeszszük.“ Mit határoztak e nehéz kérdésről a diétán, erről az *Articulusok* nem adnak felvilágosítást. A *Patens* elsősorban a jobbágyok hadiszolgáltatásait akarja szabályozni, s csak másodsorban szól a vitézkedő jobbágyok jogi helyzetéről, midőn mentesíti őket — de csak a jobbágy személyét, feleségét és kiskorú gyermekeit — a földesúri terhek alól, kivéven „a' Hadak számára való élést“.⁵⁸

Ez a fontos és történeti becsű nyomtatvány, melyet — mintha intelemnek szánták volna, — PÁPAI PÁRIZ FERENC *Pax corporis*-a 1685. évi kiadásának betűivel szedtek,⁵⁹ a keltétől számított harmadik napon

⁵⁵ RAKÓCZI kolozsváji tartózkodására nézve I. MÁRKI I. kötetének 615—619. lapjait.

⁵⁶ A jobbágykérdésről felvilágosítást nyújt *A szegénylegény éneke* című tanulmányom. (Magyar századok. Irodalmi műveltségünk történetéhez. Budapest, 1948. 131—141.) A marosvásárhelyi tárgyalásokról MÁRKI I. kötetének 611—612. lapjain főként RAKÓCZI *Emlékiratai* alapján.

⁵⁷ Az ónodi országgyűlésben alkották meg: RMK. I. 1722, 1734.

⁵⁸ THALY a *pátens* kéziratát is látta („Az egész fogalmazvány Aszalay Ferencz kezeirása.“), rajta ezzel az egykorú levéltári jelzéssel: „*Patens az erdélyi hadaknak, melly is Kolozsvárott in Ao 1707. ki nyomatott*“.

⁵⁹ L. SZENTKUTY idézett dolgozatát.

már az erdélyi főgenerális PEKRY kezében volt. Április 30-án írt levelében⁶⁰ elégedetlenségének ad kifejezést RÁKÓCZI előtt:

Az Felsőged Patensét Felsőges Uram olvasván, alázatossan akarám Felsőgedet informálni, ha az hadak számára való Élés praestálására reá erőltetik az Jobbágy. Katonát, el érik az Jobbágy Kagonát persecuáló, honn heverő Urak az magok intentioját, mert úgy meg terhelik az szegény Katonát, hogy éppen semmivé leszen; ha Felsőged Kegyelmességéből bár csak felével contribuáltatnak, mégis több Consolatioja lenne.

A *Propositio* és az *Articuli* kinyomtatása felől RÁKÓCZI 1707. április 29-én rendelkezett Zilahról BARCSAY ÁBRAHÁM erdélyi kincstartóhoz intézett rendeletében:⁶¹

A' mostani Ország gyűlése alkalmatosságával ki adott propositioinkát és ott condált Articulusokat hová hamaréb Kolosvárt nyomtattassa ki, buzájul alkuván meg a' Typographussal, a' ki nyomtatandó száz száz Exemplárokért azon Város impositiojából tétessen contentumot.

A nyomdással BARTHA ANDRÁS ítélmester tárgyal, — ő üdvözölte RÁKÓCZI eskütétele után, s beszédének egy része bekerült a marosvásárhelyi I. törvénycikkbe, — nyilván szóbeli megbízás alapján, hiszen feladatának nehézségeiről egy nappal előbb számol be, mintsem a BARCSAINAK szóló rendelet kikerült a kancelláriáról. Április 28-án ezeket jejenti a fejedelemnek:⁶²

Az Articulusokat tegnap a' Typhographusnak bé adtam, elsőben mind szóró szóra neki meg olvasván, hogy annál inkább el ne vétse, hasonló képpen a' Felsőged Propositionióit is. Azon panaszolkodik njavalyás, hogy csak edgy véka buzája sincsen, mi mellett munkálkodhassék, maga mellé pedig másokat is kellettén a' munkára venni, ha valami buza nem disponáltatik neki, nem continuálhattya munkáját, Falura kell ki menni buza keresni, mivel itt nem árulnak; én mondám tegnap az Urnak Barcsai Ábrahám Uramnak ezt a' difficultást, de eő Kegyelme azt mondá, hogj pénzt ad s vegyen. Melljre nézve hozzá sem akart fogni a' Typographus, a' Város Hadnagyának mondottam, hogj adjjon vagj négy véka buzát neki, ne maradjon a' munka hátrébb, mig Felsőged kegyelmesen parancsol, a' Városnak is pedig Quantumában acceptáltatik. Azt is mondá Ur Barcsai Uram, hogy csak száz exemplar kell, mind a' Felsőged Propositionioi, mind az Articulusok iránt már Felsőged mit fog parantsolni, hadd alkalmaztassa az szerint. Papirossa magának nem volt, Hadnagy Uramnak kellett intimálnom, hogy vegyen azt is, vagj Quantumokban acceptáltatik, vagy refusiojok leszen, hogy a' miatt is ne haladjon a munka.

⁶⁰ THALY Kuruckori Okmánygyűjteménye VII. 123—125.

⁶¹ Protocolum Rákócziánium IV. (Az Országos Levéltár őrzi a br. Jeszenák-család levéltárában.)

⁶² Országos Levéltár. Missiles. Fasc. 5. — CSEREI úgy tudja, hogy az Articulusokat BARTHA fogalmazta: „Barta András, egy rossz melancholikus alávaló ember forgolódván igen Rákóczi mellett, kit ítélmesternek tett vala, kuruczvilágban ugyan meglehet, de másként még ítélmester deákjának is rossz lett volna, annak a bolond embernek conceptusa lón az a mocskos articulus, mintha szóval szitokkal levághatnák a császár hadát. Vevé is hasznát, mert száz aranyat ajándékoznak neki.” (*História* 376.) V. ö. Gulyás. II. 555.

Láttuk, a fejedelem Bartha javaslata szerint intézkedett az aktrák kinyomatásáról.

Az aláírt és megpecsételt articulusokat, szám szerint 29 példányt, RÁKÓCZI június 3-án azzal az utasítással küldötte meg PEKRYnek, hogy ossza szét a vármegyékre és a székekre:⁶⁸

Az Articulusok közül 29. subscribálván és pecsételvén, ezen alkalmatossággal el küldöttük, mellyek is a Vármegyékre és Székekre osztassanak.

Még javában állott a marosvásárhelyi kuruc országgyűlés, mikor a császári hadsereg oltalma alá Szebenbe szorult Gubernium tiltakozott RÁKÓCZI fejedelemsége ellen.⁶⁹ Nem egészen a maga jószántából; „semmi haszna nem lesz, — vélte BÁNFFI GYÖRGY gubernátor, — minthogy már mikor az előtt két esztendővel a választás vala, akkor elég mocskos írást adatának ki velünk, most meg újobban ugy is csak magunkat prostituáljuk véle haszontalanul, de ki meri mondani, hogy nem subscribálja? senki sem!” PEKRY az *Articuli* beküldésével akart választ adni és meg is nyerte hozzá RÁKÓCZI beleegyezését:⁷⁰

Az Patenst, mivel Felsőgednek tecczett, mihelt az Articulusokat ki nyomtatnyák, azokkal edgyütt ugy igyekezem Szebenben be küldeni, hogy ne supprimálhassák, hanem tétessék közönségessé.

E pátenst, melyet PEKRY, mint Erdély vezénylő generálisa, a maga nevében bocsátott ki, a nyomtatott Articulusok két példányával levélbe zártan, egy elfogott szász civis vitte be Szebenbe BR. TIGE kommandáns kezéhez május 29-én. A generális elérte célját, a császár pártján lévő erdélyi urak tudomást szereztek a vásárhelyi határozatokról, s maguk között meg is tárgyalták. Az Articulusok azonban rossz végre jutottak, az lett a sorsuk, mint 1704-ben a fejedelem gyulaféhvári regálisainak: május 31-én „a piacon az akasztófa alatt a hóhérokkal megégettették Báron Tige uramék a bé küldött Patenst és articulusokat, ezt kiáltatván ki a Pellengérről a hóhérokkal németül, oláhul és szászul, hogy Pekri uram küldötte bé ezeket a cigány hóhéroknak, hogy megégessek őket a pellengéren, melyet meg is cselekedtenek”. E csúfságot a gubernátor tudtával követték el: egy beszélgetés során megjegyezte, hogy „ő égettette meg a kuruc tanácsurakat. in effigie a minap a piacon a hóhérokkal”.⁷¹

⁶⁸ A körömi táborból kelt levelének fogalmazványa: *Protocollum Rákócziánium* IV. — Ugyanott található egy másik változata is: „Az Erdélyi Articulusokat authenticálván, a' végre meg küldöttük kegyelmednek, hogy azon Nemes Vármegyéknek és Székeknek, mellyeknek ez előtt szokásban volt meg küldése, inviállyá kegyelmed”.

⁶⁹ A *Contradictio* okmányá BR. WESSELÉNYI ISTVÁN naplójában teljes terjedelmében megvan. (Az akadémiai másolat 1707. évi kötegeinek 352—357. lapjain.)

⁷⁰ L. PEKRYnek a 60. jegyzetben említett levelét.

⁷¹ PEKRY pátenisének és az Articulusoknak szebeni sorsáról l. a WESSELÉNYI-napló 428—440., 476—477 lapjait. Megégetésükre CSEREI *Históriája* 347. és 376. lapait is.

c) Vajjon a kolozsvári nyomda termékei között megtalálhatók-e a RÁKÓCZI-korra is jellegzetes versezetek: az *aggratulatoria*, a köszöntő vers és a *rythmi exequiales*, a halotti búcsúztató?

A trónfoglalásra vonuló RÁKÓCZI köszöntő latin versezet LISCHOVINI ANDRÁSÉ: a *Laetitia Transilvaniae*. Egyetlen nyilvántartott, s valamely kolligátumból kiemelt példánya a múzeumi Törzsanyagban fekszik, s 1895 óta a bibliográfia is nyilvántartja. Már FERENCZI felismerte, hogy kolozsvári nyomtatvány. Szerzőjéről csak annyit tudunk, amennyit a mű címlapja mond önmagáról: Serenissimi Principis Medicus Castrensis. Keltezésének és kiadásának körülményei ismeretlenek.⁶⁷

THALY említ egy másik RÁKÓCZI tiszteletére készült latin verset is: ALMÁSI BENJÁMIN dési református iskolamester 1707. március 29-én egy „czifra üdvözlő latin verset“ adott át a Désen keresztül vonuló fejedelemnek. Feljegyezte, hogy a Ráday-Könyvtárban látta, de hogy kézirat-e, nyomtatvány-e, elfelejtette megemlíteni.⁶⁸ ALMÁSI versének a Ráday-Könyvtárban nem tudtam nyomára akadni, a debreceni kollégium könyvtárában találtam rá, aukción vásárolták meg ERNST LAJOS gyűjteményéből, ahová THALY-hagyatékából jutott. Szép kiállítású, furcsa kézirat; első lapján az egymást keresztező sorok betűi háromszor is kiadják a költő ujjongó kiáltását: *Franciscus Racoci Vivat.*⁶⁹

d) Nyilván kiadott, Kolozsvárott nyomtatásban megjelent búcsúztatóról van szó PEKRY Lőrinc generális 1707. június 30-án kelt RÁKÓCZINAK szóló levelében:⁷⁰

Esett az Bánffi Farkas temetésén ilyen czégyeres dolog is: Az Bucsuztató verseiben volt, hogy Bánffi Farkast Bánffi Györgytől mint Erdélyi Gubernátortól bucsuztatták, minden dolgaiban szivből boldogulást kívánván Bánffi Györgynek, kért midőn Examenre huztam volna a Professort, az ki az Verseket *ky* *atta*, azzal mentette magát, ő nem akarta, hogy Bánffi Györgytől bucsuztassa, de Barcsai Mihály Uram⁷¹ csak reá parancsolta, és midőn eszt Teleki Uram Értette, Búdöskuti nevű Embertől izent ő kegyelme Barcsai Mihály Uramnak, ne cselekettesse aszt, mert Felséged Méltósága ellen s az Országnak Bánffi György iránt való végezésének is ellene lészen, de Barcsai Uram

⁶⁷ HUBAY 1155. — Thaly fedezte fel. Említi *Néhány latin vers a kurucvilágból* c. dolgozatában. (Figyelő. VII/1879. 216—217.)

⁶⁸ Kuruckori Okmánygyűjteménye XVIII. 300.

⁶⁹ Jelzete: R 2242. Címe: *Aggratulatoria Serenissimo FRANCISCO II. Dei Gratia Sacri Romani Imperii & electo Tranniae Principe RACOICI, Sicularum Comite, & Patrium Regni Hungariae Dno, & et pro Libertate Regni Hungariae Confoederatorum Hungarorum Duce, Comite perpetuo de Sáros etc. etc. Deesiaces Lares petente, a Novem Musis Omine fausto Boniamine Almási Rectore Scholae Deesiaceae Tibiam modulante Ao 1707. Die 26 Marty, decantata.* — ALMÁSI BENJÁMINra nézve I. ESZE TAMÁS, *Tábori papok II. Rákóczi Ferenc hadseregében.* Egyháztörténet I/1943. 76—77. V. ö. SZINNYEI I. 125. GULYÁS I. 425.

⁷⁰ Országos Levéltár. Missiles. Fasc. 53.

⁷¹ Tanácsur az 1707. évi VIII. tc. határozatából; BÁNFFI GYÖRGY felesége BARCSAY ERZSÉBET volt.

csak el követtette. Egyéb dolgai is vadnak ő kegyelmének effélék, én bizony soha nem tudom, mire magyarázzam sok dolgait.

Az 1707. március 26-án Köblösön meghalt BÁNFFI FARKAS⁷⁶ unokatestvére volt BÁNFFI GYÖRGY gubernátornak, akit a marosvásárhelyi gyűlés articulussai úgy említenek, mint a haza romlásának legfőbb okozóját. Gubernátorként való említése valóban nagy sérelme volt RÁKÓCZI fejedelmi méltóságának és az országgyűlési határozatnak. Ha a búcsúztatót kinyomtatták, mint felségsértő és az ország törvénye ellen való nyomtatványt bizonyára meg is semmisítették, s ez lehet a magyarázata annak, hogy egyetlen példánya sem maradt meg. RÁKÓCZI könyörtelenül bánt el az ország érdekét sértő nyomtatványokkal: lefoglaltatta az 1705. évi lőcsei kalendáriumot, mert „az históriát Nemzetünk prostitutiójára“ közölte,⁷⁷ „anatemizálta“ az 1705. évben nyomott hadi ediktumot és szerkesztőjét hadbírószág elé állította, mivel „sok absurdumok inseráltattak közbén, némelyek contra jus gentium, némelyek contra leges patriae“.⁷⁸ Ha hivatalos kiadványának ez lett a sorsa, miért tűrte volna BÁNFFI FARKAS búcsúztatóját?

e) Befejezésül említsük meg, hogy PEKRY LŐRINC is nyomtatott úrlapokat használt oltalomlevelek kibocsátására. VERES PÉTER vinci házára és borberekai birtokára 1707. július 20-án kiadott protekcionális levele TORMA KÁROLY révén került a Magyar Nemzeti Múzeum Törzsanyagába.⁷⁹ Rátéekintésre is megállapíthatjuk, hogy Kolozsvárott készült.

Tallózásunknak végére értünk. Eredményeink szegényesek, mint ekkor Erdély szellemi élete is, melynek hadak tarolta mezőit jártuk. De egy olyan korból, melynek művelődését szűk határok közé szorította a háború, mert „kard kellett több mint könyv“, a betű és az alkotás parányi dokumentumait is áhítattal kell felemelni a feledésből az ismeret világosságába.

ESZE TAMÁS.

⁷⁶ GR. TELEKI MIHÁLY naplója szerint. Úgy látszik, kurucérelmé volt, mint Doboka vm. főispánja 1709. január 20-án ajándékkal köszöntötte az Erdélybe érkező GR. FORGÁCH SIMON generálist.

⁷⁷ THALY KÁLMÁN, *Rákóczi és a sajtószabadság*. (Magyar Könyvszemle V/1880. 394.)

⁷⁸ RÁTI GERGELY levele BR. KÁROLYI SÁNDORNNAK: Eger, 1706. április. (Károlyi-levéltár. Kuruckori iratok. 1706. Apr. Fasc. B. no 35.)

⁷⁹ GULYÁS PÁL írta le a Magyar Könyvszemle *Magyar Könyvesházában*: XX/1912. 329.